

Петър Манджуков

Азбука на Анархизма

Човекът е властолюбиво животно. Един най-прост опит може да ни увери в това: вземете едно малко коте и го поставете върху гърба на едно куче; котето ще настръхне, ще надуе опашката си, ще изпъхти, ще скочи от гърба на кучето и ще избяга; поставете едно двегодишно бебе върху гърба на едно магаре; то ще се захласне от удоволствие, от радост и гордост.

Като съществена психическа черта на човека, властолюбието се корени в безпомощното състояние, в което се намира той през първите няколко години от своето съществуване и в абсолютната необходимост от всестранна чужда помощ през това време. Всички висши животни, с изключение на няколко вида, между които е и човекът, още веднага след раждането си могат самостоятелно да се движат и хранят. Когато се роди, човекът е неспособен нито да стъпи

на краката си, нито да се храни от майчината си гърд. Предавана от поколение на поколение в продължение на много хиляди години, тая необходимост от всестранна чужда помощ се е вкоренила в човешката природа чрез проявленията на властолюбието, чиято същност е: използване от индивида на сили, лежащи вън от него.

Властолюбието представлява от себе си нож с две остриета. Когато се упражнява от човека върху окръжаващата го природа, то представлява от себе си най-могъщият лост за човешкия напредък и цивилизация. Като оре, засява и жъне своята нива, земеделецът упражнява своето властолюбие върху земята, която по негова воля е заставена да ражда не тръни и бурени, а жито или други продукти, полезни и необходими както за самия него, така и за неговите подобни. Химикът, който по волята си мачка материята и добива от дървото пиролигнинена киселина, а от нея — спирт, калциев ацетат, ацетон, йодоформ,

хлороформ и пр., — химикът упражнява своята власт върху материята и добива полезни произведения както за себе си, така и за другите хора. Каменарят, със своя чук и шило, дава желана и полезна форма на безформения и иначе неоползотворим каменен блок; минният работник, който изтръгва от недрата на земята каменните въглища и минералите, така необходими за човешкото общежитие; машинистът, художникът, хлебарят, общарят и др. — всички хора, които се занимават с личен, производителен на полезни предмети труд, упражняват своето властолюбие върху околната природа и са полезни хора. Всички бивши цивилизации, всички величествени паметници от миналото на човечеството, всички човешки знания, цялата човешка култура е плод на човешкото властолюбие, упражнявано от човека върху околната природа.

Но властолюбието, упражнявано от човека върху човека, е извънредно пакостно. Робството, войните, убийствата, разрушенията на цели области и държави, загиването на древните цивилизации, периодическите подивявания на човешкия род — всичко това се дължи на властолюбието, упражнявано от човека върху неговите подобни. Съществената черта на този род властолюбие е робството, което се е култивирало от ония, които са упражнявали властта си върху своите подобни чрез разни институти, като се почне с брака и се свърши с училището и казармата, в продължение на хилядолетия. В разни епохи и при разните народи робството е взимало разни форми и степени, като се простирало върху по-голяма или по-малка част от даден народ. Така физическото робство е съществувало от началото на индийската, асиро-вавилонската, египетската, гръцката и римската цивилизации, допреди няколко години — до 1860 година — в Съединените щати, до 1878 година — в Турция, а в някои държави в

Африка (Абисиния, Дахомей) то съществува и досега. На физическото робство са били и са подложени не всички индивиди от даден народ, а една част от него — оная, заетата с физически труд в земеделието и в другите производителни области от националния стопански живот. Тая форма на робството представлявала и представлява такава непреодолима пречка за всестраниното развитие на човешкия ум и дух, че много отдавна — преди повече от 5000 години — е карала най-великите и напредничави човешки улове да се замислят за начина, по който да се ограничи или унищожи тая форма на човешкото робство. Така Мойсей ограничава робството само върху чужденците и ония от евреите, които доброволно — за изплащане на паричен дълг — биха приели да бъдат роби; той предписва ред мерки за смекчаването и определя като краен срок 7 години за физическото робство и за паричните задължения. (Виж Левит, гл. 25, стр. стр. 35–55 и Второзаконие, гл. 15, стр. стр. 1–18)

В разни времена при разните народи физическото робство е било заменено с крепостничеството, което на пръв поглед изглежда като повече поносимо; но то е било вечно и всъщност е не по-леко от физическото робство. В Европа то е съществувало до 1862 г. в Русия, а в Турция то съществува и досега и дели жителите на Македония на бегове и момци, т.е. на робовладелци и чифлигарски роби. Тая именно отживяла форма на робството в Македония създава условия за бунтарско настроение в населението, както е било преди 100 години във Франция, преди 50 години в Полша и преди 30 години в Русия.

Крепостното робство почти навсякъде днес е заменено с робството на наемния труд — съвременното робство, което дава илюзия на някаква свобода, но което, като не повлича със себе си никаква друга материална или морална отговорност за господаря, освен задължението да плаща напълно и навреме

уговорената надница или заплата, е не по-малко тежко от физическото или крепостното робство.

В разните епохи и при отделните народи, робството е взимало разни форми, но неговата същност и цел всякога и всякъде е била една и съща: чрез насилие да се подчинят индивидите от дадена човешка група или част от нацията под интересите и волята на една или няколко личности. Във всички времена и при всички народи трите вида подчинение са така съединени и преплетени помежду си, че те общо съставляват съществените черти на робството. Каквото название и да носи, то се явява едновременно под своите три вида: подчинение политическо, икономическо и духовно.

Човек не може да бъде свободен икономически и духовно, ако е подчинен политически; той не може да бъде свободен политически и духовно, ако е подчинен икономически; също така той не може да бъде свободен политически и икономически, ако е подчинен духовно. За да бъде действителна, свободата трябва да бъде пълна; в противен случай — ако е частична — няма да бъде свобода, а робство, маскирано с названието „свобода“.

При физическото робство робът е напълно подчинен на господаря си, така че той не представлява от себе си друго, освен една вещ, безусловно принадлежаща на господаря; добитък, чиято стойност зависи от работата или удоволствията, които му доставя. Това е пълно робство, което има само едно преимущество — че се нарича с истинското му име. При по-близките до нас времена робството носи други названия, но

същността му остава една — подчинение чрез политическо, икономическо и духовно насилие.

Прочее, като има за цел и резултат робството, властолюбието, управлявано от човек върху човек, е една противообществена проява, устремена срещу всестранното развитие на човешките, дарби и способности.

За да поддържа съществуването на животинските видове, природата е вложила във всеки животински организъм половия нагон; а за да осигури тяхното всестранно — физическо, интелектуално и духовно развитие, природата е вложила във всеки един от тях — и в човека също — нагона за свобода. Тоя именно нагон е антитезата на властолюбието, упражнявано от човек върху

човека. Нагонът за свобода е така здраво впит в човешката душа, че не е могъл да бъде задушен в течение на много хилядолетия човешко робство, войни, кръвопролития, избивания, опустошения, инквизиции. Историята на човечеството е всъщност история на борбите, които са били водени за ограничаване, премахване на робството и извоюване на свободи за личността; тия борби са имали и имат за основна, първоначална изходна точка нагона за свобода.

В най-мрачните години на робство и насилия нагонът за свобода е бил оная непреодолима подбудителна причина, която е поддържала в народните маси духа за свобода и стремежа им към свободен, смислен човешки живот, та да излъчат из недрата си велики човешки учители, които са формулирали идеите и стремежите на народните маси за свобода и независимост, каквито са били: Мойсей, Сократ, Исус, Манес, Донат, Буда, Богомил,

Савонарола, Джордано Бруно, Толстой и др. Всички те — всеки по свой начин — са атакували човешкото робство, било като политическо, било като икономическо или духовно насилие, било като насилие, състоящо се от трите му основни елемента. Съобразно това — доколко пълно, ясно и кратко са формулирали идеите и стремежите на народните маси за действителната, пълна свобода — тези учители на човечеството са имали повече или по-малко последователи и са упражнили по-голямо или по-малко влияние върху развитието и напредъка на човечеството.

В редки случаи насилието може да бъде неорганизирано и краткотрайно; тогава то носи названието произвол. Във всички останали случаи то е организирано, систематично, дълготрайно и тогава се нарича власт. За да поддържа политическото, икономическото и духовното робство, съобразно преследваната цел, властта се дели

на политическа, икономическа и духовна; тези три главни деления се подразделят на много подразделения така, че да обхванат всецяло живота на гражданите.

Държавата — това е онзи обществен институт, който — произлязъл сам от насилието — концентрира в себе си и упражнява върху гражданите всичките видове власт, олицетворени: политическата власт в държавния глава (император, цар, султан, шах или председател на република), в държавния съвет или парламента и в министрите; икономическата власт в държавната и другите банки, във финансовото министерство и във финансовите картели и магнати; духовната власт в патриарха, далай-ламата, екзарха, главния равин, шейх-юл-исляма и в министерството на вероизповеданията и на просвещението. По такъв начин държавата, т.е. личностите, които разполагат с властта, са пълни и неограничени господари на гражданите и на тяхното потомство, на техния

живот, на техния труд, на тяхната собственост, на техния поминък, на техния мироглед, на всичко. Държавата — това е робовладелски институт, където управниците са господарите, а всички други граждани са роби. Чрез брака държавата се намесва в най-интимния живот на гражданите, налага и поддържа робството в отношенията между половете; чрез училището тя развърта младите поколения, като подготвя бъдещите господари и роби; чрез казармата тя култивира в съзнанието на младежите най-долните и дивашки склонности към насилия, убийства и разрушения и пълно, непрекословно подчинение на господарите. Черквата, училището, съдилищата, казармата — изобщо всички държавни институти — имат една и съща цел — да затвърдяват и поддържат робството в човешкото обществото. Навсякъде, където се намесва държавата, всичко, до което се докосне тя — всичко добива печата на насилията и робството. Прочее, като култивира насилията и поддържа робството, държавата е един

противообществен институт, който се стреми да задуши правилното и всестранно развитие на човешките дарби и способности, за да удовлетвори властолюбието на една или няколко извратени личности.

Онези, които по заблуждение или по сметка считат държавата за необходим и полезен институт, твърдят, че — като разполага с концентрираната в нея власт — държавата въвежда и запазва реда и спокойствието в страната и гарантира на гражданите свободата, живота, имота, честта и спокойното ползуване от труда. Това твърдение, предназначено да заблуждава народните маси, би отговаряло на истината, ако логиката и фактите не биха били против него. Преди всичко властолюбието е страст, която колкото повече се удовлетворява, толкова повече се разпалва и става по-ненаситна; нещо като пиянството: пияният колкото е повече пиян, толкова повече иска да пие. При упражняването на властта,

държавата всякога проявява стремление все повече да затвърдява и да увеличава своята власт, а това става само за сметка на свободите, които гражданите са извоювали след дълги борби в миналото.

Друго: чрез училището, печата, черквата и другите учреждения, преди да обяви война, държавата я подготвя психологически; всякога, когато трябва да отвлече вниманието на народните маси от робството, в което са поставени и от назрялата нужда от повече свобода, държавата обявява война и по този начин оправдава с военното време обявената военна диктатура и ограничаването на съществуващите свободи. Чрез войната държавата излага на масово унищожение живота, имота, честта и материалните блага на гражданите. С други думи — държавата не гарантира нищо на гражданите; наопаки — тя излага на пълен риск както тях, така и потомството им.

Трето. Твърдят, че държавата въвежда и поддържа ред, спокойствие и мир в страната. Това е вярно, но пита се: какъв е този ред, това спокойствие и този мир? Ред, спокойствие и мир има и във военните гробища: там мъртвите са наредени един до друг по идеален начин, но този ред е резултат от едно дивашко разразяване на най-бруталното насилие; там цари едно съвършено спокойствие, което е резултат от тревогите, мъките и мизерията на майките, децата и съпругите на избитите във войната; там има мир, който никога не се нарушава, защото мъртвите никога не се пробуждат. Въвежданите и поддържани от държавата ред, спокойствие и мир не са основани върху началата на общочовешката солидарност, върху уважението на свободата, живота и личността на гражданите, а върху запазване правата, атрибутите и интересите на държавата, т.е. върху началата на властта, на организираното насилие, които начала изключват свободата, правата и интересите на гражданите.

Властта е най-силното развратително средство; онзи, който се е стремил да добие власт, добрал се е до такава и я упражнява, той е морален мъртвец. Историята, пък и съвременният живот ни дават безброй примери, които потвърждават това. Семирамида, за да стане асирийска царица, чрез най-долно вероломство е обезглавила мъжа си — асирийският цар Нин; всички римски императори са били хора без морални качества, а между тях е имало и истински морални чудовища, каквито са били Нерон и Калигула; всички византийски императори и всички турски султани, без изключение, са били хора вероломни, жестоки, стоящи на най-ниското морално ниво; същото може да се каже за старите български царе и сръбски крале, за повечето английски и френски крале и за руските царе. Ние сме съвременници на Стамболова; като апостол на свободата и деец в Ст. Загорското и Търновското въстание той е бил една забележителна, популярна и обичана от всички българи личност; трябваше

да се зарази от беса на властолюбието, за да стане ненавижданият от всички диктатор. Ние сме съвременници на Панамската афера във Франция, която разголи моралната нищета на френските управници и стана причина за самоубийството на Фердинанд Лесепс, най-гениалния и най-деятелния от инженерите, омърсен от сделките на френските управници в създаденото и ръководено от него предприятие: прокопаваното на канал в Панама, за да се добие лесен, евтин и бърз достъп на параходите от Атлантическия в Тихия океан. Драйфусовата афера, която сега се разнишва във Франция, при която министерствата се сменят през всеки няколко часа, защото моралната смрад на всички тях е станала нетърпима за френския народ, тоже потвърждава горното: че управниците са морални трупове.

Е, добре. Възможно ли е да даде нещо оня, който не притежава нищо? Може ли да се очаква действително правов ред, спокойствие

и мир, основани на уважението към човешката личност, от хора, паднали морално, от морални мъртъвци? Въвеждани и поддържани от държавата чрез насилие и най-брутални средства, този ред, това спокойствие и тоя мир напомнят гробища, смърдят на трупове.

Когато редът, спокойствието и мира се установят някъде спонтанно и по един траен начин, това се дължи не на държавата, а на гражданите. Защото засетите ниви, за да дадат плод, се нуждаят от мир и спокойствие, а не от кавалерийски атаки и от колелата и снарядите на топовете. Защото в работилниците трябва да цари ред и спокойствие, за да може работата по производството да се използва най-рационално, при определено време за работа и почивки. Защото хлебарите, обущарите и другите занаятчии могат да работят и да произвеждат само когато в страната има ред, спокойствие и мир. Защото само при тия

условия търговецът няма да крие своята стока, ще я разменя, ще служи на обществото и ще изкара своята прехрана. Всички тия хора — земеделци, занаятчии, фабриканти, работници и търговци — които съставляват народните маси, всички те са заинтересовани и участвуват за установяване на спонтанен и траен ред, спокойствие и мир в страната.

Държавата е лош стопанин, защото — придобила своите имоти чрез правото на по-силния — тя не знае тяхната истинска цена и не е живо заинтересована от тяхното поддържане в изправност; тя е лош производител и коштуемата цена на онова, което тя произвежда, е много по-висока от пазарната поради голямото число чиновници, употребявани в производството, поради бюрократизма, а често и поради липса на компетентност; тя е лош търговец, защото, като се ползува от правото и на монопол и като по тоя начин туря в ход принудата в търговията, тя не дава възможност на избор

на предлаганите стоки и на конкуренция в цените и качеството.

Държавата е отличен майстор само в три неща: да налага своята воля чрез насилие, в изкуството да обира гражданите чрез данъци и реквизиции, и в безумно разпиляване на сбраните суми.

Така щото държавата има интерес от съществуването не на един справедлив и траен ред, на обществено спокойствие и на граждански мир, а от ред, установен чрез насилие и обществен безпорядък, където нейната военна, полицейска и съдебна сила да бъде арбитър между гражданите.

Съществуването на политически партии в разните страни указва на това — че робството е станало непоносимо за народните маси и че тия маси се опитват чрез легални, мирни средства да си извоюват повече права и свободи. Ловки политически шарлатани използват това стремление на народните маси и тяхното желание за мир, за да изплуват върху повърхността на обществения живот. Всъщност политическите партии представляват от себе си наркотическо средство, с което заинтересовани властогонци приспиват народните маси, като ги лъжат с надеждата за скорошно установяване на справедлив ред и на социална правда. По този начин тежкото бремене на поддържаното от държавата робство се прехвърля от едното рамо на другото, без да загуби нещо от своята тежест. Възприели по начало властта, т.е. организираното насилие, като метод при уреждането на обществените отношения и като запазват средствата, с които се провежда в живота този метод — войската, полицията, съдилищата, затворите, каторгата,

бесилките и пр., — политическите партии не представляват нещо повече от проводници на съвременното робство.

Към проводниците на съвременното робство, наравно с привържениците на буржоазните партии — или, по-добре казано, повече от тия последните, — трябва да се причислят социалистите. Ето защо: социализмът като реакция против съвременното, капиталистическо робство е започнал да се оформя към края на XVIII и в началото на XIX век. Неговите основни положения: колективно владение на земята, на средствата за производство и капитала и обществена организация на производството и разпределението; отрицателното му отношение спрямо властта изобщо и спрямо милитаризма в частност, интернационалният му характер — всичко това така допада на широките народни маси, че той бързо добил многобройни последователи в Европа, особено в средите на фабричните работници.

Новото учение повдигнало духа на работниците, вдъхнало им вяра в собствените сили, събудило в тях лична инициатива и съзнание за общочовешка солидарност. Всичко това се проявило в бунт против робството чрез революциите в 1830 и 1848 г., които обхванали цяла Европа и чието влияние се почувствувало дори в Русия. Към средата на XIX век в идеологията на социалистите станал прелом: Луи Блан и Ласал станали изразители на тоя прелом: те считали, че движението за освобождение от капиталистическото робство, започнато отдолу, от работническите дружества, е много бавно движение и че то не ще бъде в състояние да събори капиталистическия строй, като изпуснали из предвид, че именно бавните движения са неудържими и резултатни, защото в течение само на 4–5 десетилетия личната инициатива и самодеятелността на работниците са направили да узреят условията за революциите в 1830 и 1848 г.; те отрекли действителната стойност на личната

инициатива и самодеятелност на работниците, които — според тях — трябва да очакват подобрене на своето положение и освобождението си от държавата по законодателски ред; за тая цел те трябва да се съобразяват с избирателния закон, да избират и изпращат в камарата свои представители, които да пледират за работническата кауза и да извоюват постепенно възможните подобрения; а когато работническите представители станат болшинство в камарата, ще вземат властта в ръцете си, ще обявят диктатура на пролетариата и ще унищожат капиталистическото робство.

По такъв начин социализмът е бил деградиран и от революционно-освободително движение, се превърнал в една проста политическа партия, която се стреми да вземе властта, като използва по един непочтен начин надеждите и доверието на работниците.

Дали по този път действително социализмът ще извоюва по-бързо освобождението на работниците от капиталистическото робство, ще добие ли някакво освобождение изобщо, или — като се възползва от диктатурата на пролетариата — ще окачи върху врата на народните маси още по-тежките вериги на държавата-капиталист — това ще покаже бъдещето. Онова, което засега представлява установен резултат, е фактът, че идеолозите на тоя прелом, изобщо водачите на социалистическата партия, особено ония в Германия, скоро влезли в камарата като представители на работническата класа и намерили, че депутатските кресла са по-удобни от затворническите килии, че депутатските дневни пари са по-важни от горчивия хляб на изгнанието и че е по-изгодно да правиш голяма политика от дребнави въпроси, отколкото да будиш революционно съзнание в народните маси.

Планът на Луи Блан — държавата да стане единствен стопанин на имотите, единствен производител на богатата и единствен разпределител на тия блага — бил приложен във Франция след революцията в 1848 година и претърпял пълен крах; с това се доказало за сетен път и по най-нагледен начин, че държавата — както е казано по-горе — е лош стопанин, лош производител и лош разпределител. Този крах нанесъл смъртен удар на социализма във Франция, където социалистическото движение замряло. Французите със своя ясен ум веднага схванали, че обществената сграда — като всяка сграда — за да бъде трайна, трябва да се строи от основата нагоре, а не от керемидите надолу; че новият ред, за да бъде устойчив и траен, трябва да се организира като доброволно съглашение в съзнанието и дейтелността на отделните личности, да образува — пак чрез доброволно съглашение — групи личности, оттам да мине в общини, та тогава да премине в цялата нация като федерация от общини и в общочовешка

федерация на нациите; а не да тръгне от парламентите, за да се налага чрез властта на общините, групите личности и на отделните личности. Социализмът замрял във Франция и чрез своя злополучен опит отворил в съзнанието на работниците широко място на анархизма.

В страните, където масите са останали назад в политическите си схващания (като в Германия и Русия) и където робската психология на народните маси, култивирана през миналите феодални времена, е прониквала най-дълбоко и се запазила най-дълго, там държавният социализъм, след революцията в 1848 г., получил нов тласък и понастоящем представлява — като политическа партия — значителен фактор. Неговото значение вероятно ще продължава да се увеличава в тия страни, останали политически назад, защото се ползува от робската психология на масите и защото ще култивира и занаят тая психология в тях. Отстъпил по въпроса за

властта и държавата, допуснал те да бъдат арбитри между гражданите, облякъл във власт своите сегашни и бъдещи водачи, държавническият социализъм ще заблуждава масите, че е революционно движение и по необходимост ще върви по същия път на отстъпление и падения, ще обезвери народните маси и ще убие в личностите всяка инициатива за извоюване не свободата. Това обезверяване на масите и това оскотяване на личностите, които ги съставляват — това са най-пакостните следствия от държавническият социализъм и поради тях той трябва да се причисли към най-опасните проводници на съвременното робство.

Най-близък до естествения начин на човешко общезитие е оня, който се съобразява с нагона за свобода; нагон, вложен в човешката

душа, чрез който природата се стреми да осигури всестранното развитие на индивида — физическо, интелектуално и духовно.

Анархизмът е съвременно революционно освободително движение, което отговаря на това естествено стремление за всестранно развитие на личността. Той отрича властта, упражнявана от човек върху човека, като основа на човешкото общежитие. Той отрича държавата, защото е институт, който култивира насилието и поддържа робството. Той отрича войската, полицията, съдилищата и всички институти, чрез които държавата държи в робско подчинение народните маси. Той не сковва ума и волята на хората чрез изискванията на партийната дисциплина, толкова често използвана от ловки партийни водачи за удовлетворение на техни лични сметки и дребнави амбиции, а предоставя на всички широко поле за инициатива и самодеятелност.

Като основа на човешкото общежитие анархизмът поставя любовта към човека, общочовешката солидарност, взаимопомощта и уважението към живота, свободата, идеите и личността на гражданите.

Неговият начин за разпространение е пропагандата чрез дело (*propagande par le fait*), изразена — съобразно знанията, възможностите и темперамента на всекиго — в разпространение на идеите за свобода устно и чрез анархистическа литература, в пасивно съпротивление на властта, в активни действия против нея и в ежедневните постъпки, пропити с кротост, човешко достойнство, доблест, себеотрицание, любов и готовност за помощ спрямо хората.

Анархизмът има за цел да спои индивидите в общежитие — групово, общинско, национално и общочовешко — не чрез

насилие и подчинение, не чрез отношенията между господари и роби, а чрез доброволно, свободно съглашение между свободни и равни по достойнство.

Но — ще запита някой — къде е съществувало и може ли да съществува човешко общежитие без власт, без принуда, без подчинение? За да съществува такова човешко общежитие, неговите членове трябва да са издигнати много интелектуално и морално, трябва да са много начетени и много възпитани; а понеже тия условия не се намират съчетани в болшинството от хората, следва, че целта, която преследва анархизмът, стои вън от реалните възможности и не представлява нещо повече от една химера, от една хубава, но неизпълнима мечта.

На първо място трябва да се отбележи, че в продължение на много хиляди години човечеството е било постоянно, систематично

заблуждавано и развърщавано от властта дотам, че е дошло до положение да счита насилието и робството за естествен ред на нещата; а естественият ред, редът на свободното общежитие, да му се струва за неестествен и невъзможен. Даже Лев Николаевич Толстой не е избягнал влиянието на това многовековно, постоянно и систематично заблуждение, като в последната глава на своя роман „Война и мир“ счита за естествено — при съжителството даже само на двама души — единият да дава заповеди, а другият да изпълнява тия заповеди.

При все това, в сегашно време, просто под носа ни, животът беше дал един блестящ пример на общежитие, където няколко хиляди души най-обикновени хора, поставени да живеят при най-обикновени условия, живееха без каквато и да било власт, без каквито и да управници; тези хора нямаха — и сега нямат — даже идея за учението на

Годвина, Бакунина, Прудона, Малатеста и др. Това е примерът на Ада-Кале.

По едно протежение от 130 километра р. Дунав се провирва из тясното гърло, образувано от югозападните склонове на Трансилванските Алпи и от североизточните склонове на Голубина-планина, западно продължение на Стара планина. Това са то Дунавските железни врата, място познато от Римската история под името *Pons Augusti*, а след завоюването на Балканския полуостров от турците — наречено от тях Демир-Капия. От парахода, който навлиза в Железните врата между една дига и южния бряг на р. Дунав, може да се види прочутата *Tabula Traiana*; на това място някога римляните протягали от единия до другия бряг на р. Дунав дебела желязна верига, за да пречат на варварите от Балканския полуостров да възлизат по реката и да опустошават римските провинции; на същото място са протягали желязна верига и турците, след като в 1442 г. войската на

турския главнокомандуващ Шахаб Ед Дин е била разбита от маджарите. Веднага след като излезне от Железните врата, Дунав се разлива широко на изток. На около 3 километра източно от Железните врата, на около два километра югоизточно от гр. Оршова и точно на юг от румънското погранично градче Варчиорова се намира един доста голям остров, който разделя течението на р. Дунав на два почти еднакви пълноводни ръкава, които се съединяват на около три километра по-долу, на изток от острова. На западния край на тоя остров е разположено едно градче, заобиколено от три пояса бастиони с високи рампари. Това е градчето Ада Кале, някогашна първокласна турска крепост.

За да осигури северозападните граници на Отоманската империя и гърба на войските си, та спокойно да извърши окончателното завоюване на Балканския полуостров, Султан Мохамед Втори Фатих[32] още преди

възцаряването си в 1451 година заселил острова Ада-Кале с най-фанатизирани турски войници, на които дал големи привилегии срещу задължението им да бранят границите на империята. Островът — за ония времена — е бил най-модерно укрепен. Три пояса от широки и дълбоки ровове, пълни с вода, обикалят и досега крепостта. Висящи мостове, които са се вдигали и спускали посредством дебели вериги — сега са ръждясали чекръци, — са позволявали да се минава върху рововете. Многобройна крепостна артилерия е била настанена по бастионите със задача да обстрелва неприятелските кораби, които биха се появили откъм Железните врата, и да отбранява острова, ако неприятелят би го атакувал откъм бреговете. И досега в града се влиза през останените в бастионите врата, като пред всяка от тях има мост, вдиган и спускан с дебели — вече ръждясали — вериги.

Според Берлинския договор от 1878 година, границата между Унгария и Румъния от една страна и Сърбия и България от друга, минава по талвега на Дунава, т.е. по неговото течение, което служи за корабоплаване; а понеже параходите плуват еднакво и по двата ръкава, които обграждат острова Ада-Кале, според договора той останал въвн от границите на съседните държави Унгария, Сърбия и Румъния. Според същия договор, всички крепости по бреговете и в Дунава, от Железните врата надолу до устието на Дунава, е трябвало да се сринат. Един прекрасен ден през 1878 година, след като турците вдигнали своята артилерия, своя гарнизон и полицията от острова, останал въвн от границите на съседните държави, Ада-Кале осъмнал без каквато и да било власт.

Аз посетих тоя остров през м. април на настоящата 1898 година. Островът има около три километра дължина от запад към изток и около един километър широчина от север

към юг. Цялата му площ вън от крепостта е работни земи — ниви и овощни градини, отлично обработени и поддържани. Жителите на градчето Ада-Кале са турци, на брой 3500–4000 души; поминъкът им е: кафеджии и прислужници по дунавските параходи, лодкари в пристанището на гр. Оршова, а останалите — отчасти земеделци, отчасти търговци; всички, без изключение, са контрабандисти. Градчето е типично старо турско градче, с тесни и криви улици, покрити с калдаръм; чаршията е турска чаршия — с ниски дюкяни, които се затварят с кепенци; дюкяните са претъпкани със стоки, които се продават на съвсем ниски цени, понеже не са били облагани с мито и акциз. Улиците на градчето и ония на чаршията са праметени, извънредно чисти.

Освен училището и джамията, в градчето нямаше никакво друго учреждение. Няма кмет, няма управител, няма чиновници, няма войска, няма полиция, няма митничари, няма

затвор, няма съдилище, не се плащат никакви данъци. Общо събрание пазари учители и ходжата; пазарената сума се събира от присъстващите на събранието; това последното спогажда страните, ако се е породил някакъв спор между жителите — нещо, което се случва извънредно рядко.

Както би се случило навсякъде при подобни обстоятелства, през първите няколко дни след внезапното оттегляне на турските военни и граждански власти от острова някои от жителите се отдали на грабеж. Населението, обаче, се събрало, довели грабителите пред общото събрание, което ги заставило да върнат обратно ограбените вещи; това се сторило толкова позорно за грабителите, че оттогава досега на острова не е имало случай на кражба, грабеж или палеж.

Жителите на Ада-Кале са много услужливи, гостоприемни, любезни и предупредителни.

Частната собственост съществува тъй, както е съществувала по-рано, без да пречи на свободните и пълни с уважение отношения между жителите.

От времето на султан Мохамед Втори, когато прадедите на сегашните адакаленски жители са били заселени в острова, до 1878 година, когато турските военни и граждански власти напуснали Ада-Кале, се бяха изминали 427 години; поколение след поколение адакаленските заселници са живяли и умирали, сраствали с идеята за необходимостта от властта и държавата, готови всеки момент да се жертвуват за тях; повечето от сегашните жители на острова са живели при турската власт като привилегировани хора. А след като бяха живели само двадесет години действително свободен живот, те не бяха в състояние да разберат за какво са потребни властта и държавата.

През м. юли т. г. на острова слязла унгарска войска и го завзела. Сега в Ада-Кале има общинско управление, има чиновници, офицери, кмет, управител, комендант, има полицейски участък, съдилище, затвор. Сега жителите за всичко искат разрешение, за всичко плащат такси и данъци, властта събира от тях за всичко глоби. Жителите на Ада-Кале сега вече не са свободни хора, а австро-унгарски поданици...

Така бе удушена свободата на Ада-Кале; тя бе удушена тихо, безшумно, с мълчаливото одобрение на съседните държави, защото Ада-Кале — това малко градче — представляваше за всички държави и за всички власти една голяма опасност: там не се съчиняваха теории за безвластието, не се пишеха книги и брошури да обясняват как ще се нареди в бъдеще животът на свободното общество; там се прилагаше на дело свободата при сегашните условия по най-

естествен начин от най-обикновени делови хора.

Свободата на Ада-Кале биде удушена с мълчаливото съгласие на съседните държави, защото управниците на всички държави, военните, полицейските, митничарите, акцизните, съдиите, всичките служители на властта от целия свят, взети вкупом, представляват едно международно дружество за провеждане и поддържане на робството: те са враговете на човечеството и на народите.

На ония, които биха запитали възможно ли е да съществува човешко общежитие без власт, може да се посочи примера на Ада-Кале. Тоя пример е ясен: премахнете властта — и освободените от робството хора ще се наредят да живеят свободно много по-добре отколкото може да се помисли. Но свободата не пада даром от небето. Тя трябва да се

извоюва. А ще се извоюва най-бързо и с най-малко жертви само ако всеки от нас постоянно, системно, упорито отбягва от изпълнението на нарежданията на властта, ако не ѝ съдействува, ако — при нужда и възможност — противодействува и ако не се отнася до нея за услуги, като запомни добре, че властта — даже когато се явява в услуга — прави това, за да закове още по-добре робските вериги около врата на гражданите. За властта и държавата могат да се повторят думите на Лаокоон от Енеидата на Виргилий: *Timeo Danaos et dona ferentes!* — пазете се от властта и държавата даже когато те са във ваша услуга!

